

Uzak ufuklara olduğu kadar iç dünyamıza yaptığımız manevi bir yolculuk: Hac

**Doç. Dr. Soner Gündüzöz
Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak.**

Günlük koşuşturmaların yorgunluğu bizleri zaman zaman kalbî güzelliklerin neşvesinden koparır ya! Bu yüzden hayatı hep 'içinde bulunduğumuz kadar' sanırız. Hayat elbette içinde bulunduğumuz şeydir. Fakat ondan daha fazlası da var. Günde beş vakit kıldığımız namazlar bize hayatın o fazla yanını hatırlatır. Bize ufuk çizgisinin ötesinde de bir dünya olduğunu söyler secdeler ve rükûlar... Öteleri hatırlatan bir şeyler olmasa veya şahûd âleminin ve kâinatın "Bir olan"a tanıklığını fark edemesek, hayatın yorgunluğu gönül yorgunluğu olur bize... Öyleyse bir enerji gerek ruhlara... Ancak bu enerjiyle ruhlar güçlenecek, gönüller şenlenecektir. Yeter ki ruhlar, kayıtlardan ve bağlardan kurtularak ufka doğru yol bulsun.

Ufka yürümek ufuk çizgisini aşmayı gaye edinir. Maddi karanlığın met cezirlerini aşarak öte dünya güzelliğini elde etme arzusunda olan müminler, Rablerinin emirlerine boyun eğmiş bir halde manevi seyrüseferlerine devam ettiklerinde, uzaklar yakın olur, gurbet vuslata döner... Manevi seyrüsefer, ilahi güzelliklerin peşindeki yolculuktur. Kirlerden arınma yolculuğudur bu. Uykudan ışığa uyanmaktır, Zümrüdüanka'nın güneşe kanat açmasıdır, bir silkelene ve kendine geliştir... Ve nihayet yaya olarak ya da uzak yollardan yorgun develer üzerinde gelenlerin yolculuğudur bu...

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler, gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar (...) Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler." (Hac, 27-29) ilahi sözünün bir tahakkukudur bu yolculuk...

Kıldıkları namazlarla kulluğun miracına yol arayan müminler, şimdi de rotalarını Beyt-i Atik'e çevirmiş, meleklerin arşın gölgesinde vecd ile yaptıkları zikre katılmışlardır. Belki de daha doğru tanımlama, meleklerin, müminlerin Beytullah'taki tavaflarına ortak olmalarıdır.

Bu manevi yolculuğa Kâbe kurulalı beri insanlık muhtaçtır. Şimdi bizler bundan hiç azade değiliz... Kurşun gibi ağır bir havada nefes almaktır yaşadığımız hayat... Puslu vadide ufuk çizgisini kaybetmiş, yorgun gözlerin karanlığa teslim olmasıdır hayat... Hayat, gürültü, patırtının hırslarla yoğrulmasıdır belki de... Sonra içine biraz endişe, biraz öfke katılmasıdır, kim bilir...

Bir taraftan makinelerin, manivela kollarının, bocurgatların ve kocaman çarkların yuvalarında dönmesini sağlayan katranımsı gres yağlarının ağırlaşmış kokusu, diğer kimyasalların kokusuyla birleşip genizlerimizi yakar, öte yandan kızgın, alev alev ocaklarda hayatın maddi yanı, acımasızca ruhlarımızı dağlar... Ve gün gelir, mekanikleşmiş dünyada bir o kadar otomatikleşmiş bedenler, tatlı meltemlere kapılıp menekşe yapraklarında tüllenmiş kelebek kanatlarındaki zarafeti artık fark edemez olur. Eyvah! Bu en acınası haldir. Çünkü artık kalp yoktur, kalıplar vardır. Oysaki yaratanın nefhası olan ruhlar, özgürlük ister, kalplerden yol bulmak, maveraya ulaşmak arzusundadır onlar... Dar kalıplara gelemeyen ruhlar! Ruhlar ummana açılmak ister. Köpük köpük dalgalar sadece ummanlarda olur. Koskoca bir umman daracık bir testiye nasıl sığsın?

Hac ummana açılmaktır, günahlardan kararın kalpleri bembeyaz kar sularına batırmaktır. Beyaz ihramlarla kuşatılmış bedenler gibi hayata beyaz bir sayfa açmaktır. Hac "...Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır." (Âl-i İmran, 97.) ayeti tecelli ederek milyonlarca insanın kutsal topraklarda toplanmasıdır. Bu alelâde bir toplanma değildir elbet... Ruhlar, elest bezmini hatırlar orada. Perdeler kalkar gözlerden. Maşer kopup gelir zaman çizgisinden...

Hacda beyaz ihramların içinde milyonlarca insan, kabirlerden maşer yerine akan insanlığı temsil eder. Hac, elest bezmi ve maşeri beraber kucaklar her yıl. Zamanın iki ucu Beytullah'ta her yıl yeniden dürülür. Hac, dünya ile ahireti mezceder, hac mevsiminde gökyüzü ve yer birleşir... Bütün kâinat oradadır o mevsim... Kâinat ve Melekût, Beytullah'ın, Arafat'ın, Mina'nın ve Müzdelife'nin yanındadır. "Dağlar, taşlar müminlerin telbiyelerine ortaktır." (Bkz. Tirmizi, Hac, 14.)

Telbiyeleri göklere yükselten gönüllerdeki iman ile birlikte biraz da sürur ve sevinç duygusudur. Allah Rasulü'nün, "Kim Allah için hac eder, kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten uzak durursa, (kul hakkı hariç) annesinin onu doğurduğu gün gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner." (Buhari, Hac, 4.) müjdesi sürur olur gönüllere...

Rüknü Yemani'de "Rabbena âtina ve Rabbenağfirli" dualarıyla âlemlerin Rabbinden mağfiret aranır... Hacerül'-Esved hizasında "Bismillahi Allahü ekber!" sesleri yükselir, Allah'a teslim oluşun mührü vurulur ruhlara... Kâbe etrafında tavaf her şeyin O'na rücu edeceğini, dönüşün yalnız O'na olduğunu anlatır. Ve her dönüş, "küllü men aleyha fân" hakikatini, ölümün bir yok olma değil, yeniden dirilme olduğu gerçeğiyle öğretir insanlığa...

Mes'â'da Hacer'in İsmail'ine, bir annenin yavrusuna merhameti hatırlanırken, nefis terbiyesinden geçer müminler... Merhametin cisimleşmesidir say... Annenin evladına olan sevgisi ve Allah'ın çaresizlerin yanında oluşunun resmidir. İnsanın hayat döngüsünde koşturma anının Safa ve Merve arasında yeniden resmedilişidir, sa'y... İnsanın bu dünyada yalnız olmadığını anlatımıdır o. Sa'y, çaresiz kalındığında ve karanlıkların ardı ardına sökün ettiği bir anda kulun Allah'a ilticasıdır. Hz. Musa'yı Firavun'un önünden Kızıl Denizi yararak çekip alan, Hz. İbrahim'i, ateşi berd-i selâm yaparak kurtaran, Nuh aleyhisselâm'ı tufan sularının üzerinden Cûdî'de necata ulaştıran, Yunus Peygamber'i Ninova'dan alarak, bir balığın karnında yaktın ağacının gölgesine taşıyan Allah, İsmail Peygamber'in ayaklarının dibinden su pınarlarını coşturamaz mıydı? Öyleyse sa'y ümitsizliğe bir reddiyedir, çaresizliğe bir meydan okumadır. İnananların Safa ve Merve arasındaki yürüyüşü, kulun korku ve ümit arasındaki hareketini, mahviyet duygusuna doğru bir tahavvül ve dönüşürme eylemidir.

Allah Rasulü'nün dilinde, "Şeytan taşlamak ve Safa ile Merve arasında sa'y yapmak sadece Allah'ı anmak için emredilmiş bir ibadettir." (Tirmizi, Hac, 64.) Onun içindir ki, hac en canlı bir şekilde maddeten ve bedenen Allah'ı anmadır. Hac bir zikrullah olarak, bir bakıma madde planından mana iklimine boyut değiştirme olayıdır. "Allah; Kâbe'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kılmıştır." (Mâide, 97.) ayetinden mülhem olarak hac, topyekûn bütün müminler için bir şahlanma, gönüllerin inşirah bularak enfüsten afaka doğru genişlemesidir. Hac, yatay ve dikey boyutların bir zaman ve bir mekânda sıfırlanması ve adeta zembereğinden boşalmış bir saatin, ilahi mecraya sokulmak üzere yeniden ayarlanması hâlidir.

Hac, sembollerle yüklü bir anlatım diline, hikmeti çok yönlü bir menasike ve din dilini en iyi şekilde ifade eden bir alegoriye sahiptir. Hac, şeytanın aldatma ve iğvasına karşı bir reddediştir. O, nefse karşı yürütülen bir cihat, insanın beden ve metanın ağırlığından kurtularak hafiflemesidir. Hac, insanın ihrama bürünmek suretiyle, diriyken ölümü tatması, buna mukabil ukba ile hayat bulmasının karşılıklı bir anlam örgüsü oluşturduğu bir ibadettir. Bu ibadetin her aşaması, doğrudan, insan ruhunda farklı

kapılar aralayan deruni bir yapıya, hikmetli bir boyuta aittir. Bundan dolayı hac, yoğunlaştırılmış bir eğitim programı, konsantre bir nefis terbiyesidir.

Hac, böylesi yoğun ibadet ile yeniden bir diriliş olmakla birlikte, asla bir dünyadan kopuş ve uzlet değildir. “(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat’tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife’ye) akın ettiğinizde Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz, O’nun yol göstermesinden önce yolunu şaşırılmışlardan idiniz.” (Bakara, 198.) ayeti, ifade ettiği diğer manalarla birlikte bu hususa da bir göndermede bulunmaktadır.

Hac menasiki, hac meşairi ve hac mahallerinin her birinin ayrı ayrı insan ruhunda bıraktığı izler, nefsin terbiye edilmesinde çok etkilidir. Bu çerçevede Arafat vakfesinin kişinin kendi iç benliğine dönerek hayatını sorgulaması, hatta tüm insanlık üzerine düşünmesi bakımından ayrı bir önemi vardır. Duaların makbul olduğu bir yerde ve duaların makbul olduğu bir zaman diliminde yani zaman ve mekân noktasında Rabbe ilticanın en uygun olduğu bir durumda insan, ibadet, zikir, tefekkür ve tövbe potası içinde farklı bir içe dönüş tecrübesi yaşayarak Arafat’ta marifetullah boyutunda manevî bir beslenme yaşar. Rabbin huzurunda durarak, tazarru ve yakarışlarla geçmiş günahlarına tövbe eden insan, adeta yeniden doğduğunu, Arafat’a çıkmak suretiyle sanki geçmişteki hataların ağırlığından sıyrılarak yeni bir boyuta doğru yükseldiğini hisseder. Bu psikolojik hâl daha sonra Müzdelife ve Mina hattı doğrultusunda başka psikolojik kazanımlarla devam edecektir.

Marifetullah ile ruhların irfanî bir boyut kazandığı, bilgi ve hikmetin rengine boyandığı Arafat bölgesinden, bu sefer Müzdelife veya Meş’ari Harâm’a doğru bir seyir başlar. Kur’an, “Arafat’tan kalabalıklar hâlinde dalga dalga indiğinizde Meş’ar-i Haram’da Allah’ı anın.” mealindeki ayetle (Bakara ,198.) buna işaret etmektedir. Meş’ari Haram ve Müzdelife vakfesi alelade bir duruş değildir. O, rabbin emri ile artık Arafat’taki bilgi ve hikmet boyutundan şuur boyutuna geçiştir. Bu, kul olmanın, emanetin omuzlarda taşındığının bilincine varma hâlidir. Nihayet bilgi ve bilinç boyutu aşılmış, idealler boyutuna varma zamanı gelmiştir.

Mina dünyevi kaygıların, yerini ufkun ötesindeki ideallere bıraktığı yerdir. Artık Mina’da, en yüksek ideal olan Allah’ın rızasını kazanma gayreti kendisini açığa vurur. Burada insan çoğunlukla “Rabbim neylerse güzel eyler” anlayışının hâkim olduğu bir ruh hâleti yaşar. Bu psikolojik durum tevekkül ve sabır ile beslenerek kulun kendi hayatına şahitlik etme ve Rabbinin onun için hazırladığı şeye boyun eğme noktasında ilâhi mükâfatlarla taçlanır. Tıpkı “Nihayet her ikisi de (Allah’ın emrine) boyun eğip, İbrahim de onu (boğazlamak için) yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: “Ey İbrahim!” Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır” (Saffât, 103-106.) ayetindeki anlatıma konu olan İbrahim ve İsmail Peygamberler gibi insan, en dar zamanda bile Allah’ın kendi yardımına erişeceği idrakine varır.

Öncelikle Allah Rasulü’nün yaptığı gibi belli coğrafi konumlardan geçilmiş ve her mevzide oraya ait dinî vecibe yerine getirilmiştir. Fakat bu mukaddes yolculuk aynı zamanda kişinin kendi benliğinde yaptığı bir yolculuk olarak ruhun birtakım kazanımlar elde ederek olgunlaşmasına da hizmet etmiştir. Nihayet Beytullah’a kavuşmuş ve tavaf yerine varılmıştır. Hacerü’l-Esved istilâm edilerek Rabbe tâbi oluş bir daha dile getirilir. İnsan manevi bir terbiyeden geçmiş, mahiyet duygusunu tatmış, bilgi, bilinç ve ideal üçgeninde kendini yeniden gözden geçirmiş, günahlarına tövbe ederek doğruluk, kardeşlik, samimiyet, içtenlik ve birlik duygularıyla kendisini yenilemiştir. Kur’an’ın, “Her kim de Allah’ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah’a karşı gelmekten sakınmasından)dir.” (Hac, 32.) sözünde ifadesini bulan “kalplerin takvası” böylece en yüksek bir ideal olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu manevi arınma mevsiminde hac ibadeti eda edilirken insan, gönüller sultanına derin bir iştiyak ile kavuşmak ister. Bu nedenle, haccın meşâirinin her yerinde nefesini hissettiği Allah Rasulü'nün mübarek kabrini ziyaret etmek herkesin arzusudur. Allah Rasulü'nün, "Yeryüzünde ibadet için sadece üç mescidin yoluna düşülür: '(Mekke'deki) Mescid-i Haram/Kâbe, (Medine'deki) Peygamber Mescidi ve (Kudüs'teki) Mescid-i Aksa." (Buhari, Fadlu's-salât, 1.) sözü hac yolcusunun bir referansı olur.

Allah Rasulünü bizzat selamlayan insan, hikmet ummanında bilgi, bilinç ve idealin tadına varmış, hac ibadetinin manevi kalıbı içinde olgunlaştığını ve bu durumun hayatı boyunca devam etmesi için elinden geleni yapması gerektiğini anlamıştır. Çünkü dünya ve ahiret mutluluğu için ihtiyaç duyduğu şey; kısa, fakat anlamlı olan bu mukaddes yolculuğun hikmet dolu ibadetlerinde saklıdır. Bu derinlik içerisinde hacda elde edilmiş manevi hâl, hakkı verildiği takdirde insana hayatı boyunca yeni idrak kapıları açacak ve sıkıştığı her anda, Allah'ın ona şah damarından daha yakın olduğunu hatırlatacaktır. O hâlde hac, kalp ve aksiyon yönü bulunan manevi bir arınma, içe dönme ve bir tefekkür olayı, fiziksel olduğu kadar, deruni psikolojik yönü olan bir ibadettir. Bu ibadetin ayrı birer veçhesini oluşturan Beytullah, Arafat, Safa, Merve, Müzdelife, Meş'ari Haram ve Mina, ayrı ayrı tevhit, irfan, tevekkül, kulluk şuuru ve yüksek idealler gibi değerlerle bizlere, insan olmanın farklı yönlerini hatırlatmaktadır. Bu hatırlatmanın mihverinde ise zikrullah, "Allah'ı anarak bir an olsun O'nu hatırdan çıkarmama" düsturu yer almaktadır.